

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ו

בס"ד

שם השיעור: מתי הגיע יתרו למחנה ישראל? עיון נוסף בשיטת רמב"ן

מרצה: הרב ד"ר יוסף מרקוס Seffy2@Gmail.com

1. רמב"ן שמות פרק יח פסוק א

[פתיחה]

כבר - נחלקו רבותינו (מכילתא כאן), בפרשה הזאת. יש מהם אומרים כי קודם מתן תורה בא יתרו כסדר הפרשיות, ויש מהן שאמרו שאחר מתן תורה בא.

[הוכחה ראשונה לשיטה שבא לאחר מתן תורה]

וזוהי ודאי יסתייע מן הכתוב (פסוק ה) שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. הנה אמר שבא אליו בחנותו לפני הר סיני שחנן שם שנה אחת, וזה טעם אשר הוא חונה שם.

[הוכחה שנייה]

ועוד, שאמר והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו (פסוק טז), שהם הנתונים לו בהר סיני.

[הוכחה שלישית]

ועוד, כי כאן (פסוק כז) אמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, והיה זה בשנה השניה בנסעם מהר סיני, כמו שאמר בפרשת בהעלותך (במדבר י' כט) ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו, ושם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך, והיא ההליכה הכתובה בכאן וילך לו אל ארצו.

[הוכחה רביעית]

ועוד הביאו ראיה ממה שאמר הכתוב (דברים א' ז) ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם, ושם (בפסוק ט) נאמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם, ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגו' (שם טו), וזו עצת יתרו, ושם (בפסוק יט) כתוב ונסע מחורב, כי נסעו מיד. ואם כן נצטרך טעם למה מקדים הפרשה הזאת לכותבה בכאן.

[הסבר לאי הסדר של התורה לפי שיטה זו]

ואמר ר"א כי היה זה בעבור דבר עמלק, כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלוהו כרעתו, הזכיר שעשה לנו יתרו טובה, להורותינו שנשלם לו גמול טוב, וכשנבא להכרית את עמלק כמצוה עלינו שנזהר בבני הקיני העומדים עמם ולא נסיפם עמם. הוא דבר שאול שאמר להם כן (ש"א טו ו):

[קושיא ראשונה על שיטה זו]

ועם כל זה אני שואל, על הדעת הזו כשאמר הכתוב וישמע יתרו כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים, ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהנפלאות הגדולות שנעשו להם, כמו שאמר (דברים ד' לב) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו, השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ו

וכשאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך (פסוק ח), ואמר יתרו מזה עתה ידעתי כי גדול ה' (פסוק יא), למה לא ספר לו מעמד הר סיני, וממנו יודע כי השם אמת ותורתו אמת ואין עוד מלבדו, כמו שאמר (דברים ד לה לו) אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו, מן השמים השמיעך את קולו וגו'. ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה. ולא סיפר שהזכיר לו ענין המעמד ההוא, כי הדבר עודנו קרוב ועודם שם, ובדוע כי סופר לו.

[שיטת רמב"ן – קודם מתן תורה – התייחסות להוכחה הראשונה הנ"ל]

והקרוב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים, כמו שאמרו במכילתא (כאן) רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא, שהיא כתובה בצדו, ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני. והכתוב (פסוק ה) שאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם ה' האלהים, ענינו כי היה הר סיני בדרך מדין קרוב משם, שהרי משה הלך שם לרעות צאן מדין (לעיל ג א), ובאהרן אמר ויפגשו בהר האלהים (שם ד כז). והנה יתרו יצא עם בתו והבנים ממדין ובאו אל הר סיני, ומשה היה ברפידים שהוא מקום אחד במדבר סין, שהכתוב אמר (לעיל טז א) ויסעו מאלים ויבואו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני, לומר כי מדבר סין מגיע עד הר סיני, ויכלול דפקה אלוש ורפידים. ואף על פי שאמר (לעיל יז א) ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים, כך אמר ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ואלוש (במדבר לג יב ג), והם ממדבר סין עצמו, כי המדבר כלו יקרא מדבר סין, והמקום שלפני הר סיני יקרא מדבר סין, וכמוהו וישבו אל ארץ פלשתים (בראשית כא לב).

והנה יהיה פירוש הכתוב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם ויבא אל הר האלהים, כי אל ההר בא ושם עמד, והוא כמו שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה, וכן ויפגשו בהר האלהים (לעיל ד כז), וכן רב לכם שבת בהר הזה (דברים א ו). ומן ההר שלח אליו אני חותנך יתרו בא אליך, ויצא אליו משה. ולא נצטרך לומר כי "ויאמר" יהיה מוקדם. ואפילו אם לא יהיה רפידים במדבר סין, על כל פנים במדבר הוא, כי לא באו ישראל בארץ נושבת כל ארבעים שנה, וקרוב מהר סיני היה, שבאו משם אל ההר ביום אחד מחנה קהל גדול כמוהו, וכמו שנתבאר (לעיל יז ו) בענין הצור ששתו ממנו ברפידים כאשר פירשתי (שם). והנה יהיה הפירוש שאמרתי נכון.

וראיתי נמי במכילתא (כאן) אל המדבר אשר הוא חונה שם, הרי הכתוב מתמיה עליו שהוא שריו בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר תוהו שאין בו כלום. דעתם לפרש אל המדבר אשר הוא חונה שם, הוא מדבר הר האלהים, כי מאלים ועד הר סיני היה מדבר סין, וספר הכתוב שבא אל קצה המדבר אשר הוא חונה שם, הוא מדבר הר האלהים חורבה. והזכיר זה לשבח יתרו, שעזב ארצו ובא אל המדבר אשר הוא שם בעבור שידע שהוא הר האלהים, כי בו נגלו אליו האלהים, שכבר שמע כל הענין כי ישראל יצאו ממצרים לעבוד את האלהים על ההר הזה (לעיל ג יב), ובא לשם ה' אלהי ישראל. וגם זה נכון הוא.

[התייחסות להוכחה השנייה הנ"ל]

וכן נראה לי שאמר כאן (בפסוק כז) וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, שהיה זה בשנה הראשונה, והלך לו אל ארצו וחזר אליו. ויתכן שהלך שם לגייר את משפחתו וחזר למשה ועודנו בהר סיני כי קרוב הוא למדין, כמו שהזכרתי, שהרי בנסוע המחנה באייר בשנה שנייה כשאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו (במדבר י כט), וענה אותו לא אלק כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלק (שם ל), התחנן לו משה מאד ואמר לו אל נא תעזוב אותנו וגו' והיית לנו לעינים, והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך (שם לא לב), ולא השיב אותו דבר, ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם:

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ו

אבל בימי שאול היו בניו עם עמלק ובאו והתחברו עוד אל ישראל, והיו בירושלם בני יונדב בן רכב, אולי במות משה חזר לארצו הוא או בניו. ואפשר שהיה הקני היושב עם עמלק ממשפחת יתרו לא בניו, ועשה חסד עם כל המשפחה בעבורו כאשר עשה יהושע עם משפחת רחב (יהושע ו כג). ודעת רבותינו כך היא שהלך עמהם, אמרו בספרי (בהעלותך לד א) שנתנו לו דשנה של יריחו והיו אוכלין אותה עד שנבנה בית המקדש ת"מ שנה, ורש"י עצמו כתב זה בסדר בהעלותך (במדבר י לב). אם כן חזר אליו. ובמכילתא (כאן) אמר לו הריני הולך ומגייר את בני מדינתי שאביאם תחת כנפי שמים, יכול שהלך ולא חזר, ת"ל ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וכו'.

2. רבנו בחיי שמות יח, א:

...ומכח הטעם הזה נראה כי הוא כדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, והסברא הזאת יותר, וכן סדור הפרשיות כפשטן, כי יתרו קודם מתן תורה בא, זה דעת הרמב"ן ז"ל. ומפני זה לא הזכיר ענין מתן תורה בכלל מה ששמע ג"כ ממשה רבינו ע"ה...

ומה שאמר: "והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו", אינם חקי התורה שלא נתנה עדיין אבל הם חקי המדבר ששם להם משה רבינו כבר, וכענין שכתוב: (לעיל טו, כה) "שם שם לו חק ומשפט", ואת תורותיו, אלו המשפטים שכבר נתנו להם במרה, שבת ודינים במרה איפקוד.

3. רמב"ן שמות פרק טו, כה

(כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו - במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת פרה אדומה ודינין. ושם נסהו, לעם, לשון רש"י. והיא דעת רבותינו (סנהדרין נו ב). ואני תמה, למה לא פירש כאן החקים האלה והמשפטים ויאמר "וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל" כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' (לעיל יב ג), וכן יעשה בכל המצות באהל מועד, בערבות מואב, ופסח מדבר (במדבר ט ב). ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם, משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם עתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אתכם בכך, על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה, והיה זה להרגילם במצות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב, והוא הנסיון שאמר ושם נסהו, והודיעם שעוד יצוו במצות, זהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם.

ועל דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים שם להם במחיתם וצרכיהם מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא "חק", כענין הטריפני לחם חקי (משלי ל ח), חקות שמים וארץ (ירמיה לג כה), ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן, וכן כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים (ש"א כז יא), כמשפט הראשון אשר היית משקוהו (בראשית מ יג), וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל יח), על מדתו. או שייסרם בחקי המדבר, לסבול הרעב והצמא, לקרוא בהם אל ה', לא דרך תלונה. ומשפטים, שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו, וכענין שצוה בתורה (דברים כג י) כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע.

וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כד כה), אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (ב"ק פ ב), וכיוצא בהם. ואמר ושם נסהו, להודיע כי אשר הולכים בדרך הזה שאין שם מים והביאם אל מקום המים המרים, לנסיון, כמו שאמר ויענך וירעיבך ולמען נסותך להטיבך באחריתך (דברים ח טז).

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ו

4. רמב"ן שמות יח, יב-יג

1. (יב) ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים - היה כל זה טרם בואם אל הר סיני.
2. גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו, אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים, ונתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט. ויבא אהרן וכל זקני ישראל - לאכל לחם עמו ביום חתונתו כי חתן דמים הוא.
3. (יג) ויהי ממחרת - ממחרת היום שעשו זה שנזכר ישב משה לשפוט את העם.
4. ואמרו במכילתא ממחרת יום הכפורים. ואין דעתם לומר שיהיה ממחרת רומז ליום הכפורים, כי יום הכפורים לא נזכר בכתוב שיאמר עליו ממחרת. וגם כן אין הכוונה שיהיה ממחרתו ממש, כי לא אכלו ביום הכפורים, אם היה להם יום כפורים בשנה ראשונה קודם שנצטוו בו. ועוד, כי בו ביום הכפורים נתנו לוחות אחרונות וממחרתו ירד משה ודבר עם בני ישראל ויצום את כל אשר דבר השם אתו בהר סיני (להלן לד לב), ואיננו יום המשפט שיעמוד העם עליו מן בקר עד ערב. וגם כן אי אפשר שיהיה בשנה שניה ביום הכפורים, כי בנסוע הדגלים אמר "כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך" (במדבר י ל). אבל הכוונה לבריייתא הזו לומר שהיה זה אחר יום הכפורים, כי אין להם יום פנוי למשפט מיום בואם להר סיני עד אחר יום הכפורים של שנה ראשונה הזאת.
5. ואמר עולה וזבחים לאלהים, בעבור שיתרו עדיין לא ידע ה', כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויצילם ה' (לעיל פסוק ח), אבל יתרו הקריב לאלהים. וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים, כאשר אפרש בעזרת ה' (ויקרא א ט). וכן "כי יבא אלי העם לדרוש אלהים, והודעתיו את חקי האלהים" (להלן פסוק טו - טז), דברי משה לחמיו. ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא (דברים א יז), כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין.